

Aldrig våld – 30 år av svensk lagstiftning mot aga

REGERINGSKANSLIET

Rädda Barnen
Save the Children Sweden

© Regeringskansliet och Rädda Barnen 2009

Författare: Cecilia Modig

Referensgrupp: Staffan Janson, professor, barnläkare, Karlstads och Örebro universitet
Bodil Långberg, kanslichef, Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Form: Svensk Information, illustration: Maria Kask, tryck: Edita 2009

S2009.029

Det finns inget som berör mig så djupt som våld mot barn. Och jag är lyckligtvis inte ensam. Vi är många som känner avsky och vrede när vi får höra om kränkningar mot barn. Att som vuxen slå ett barn är ett svek, ett missbruk av vuxenansvaret och övertaget i styrka. Det som vi har fått för att skydda våra barn vänds istället mot dem, till att skada dem.

De slag som barnet tar emot bränner fast på huden och i själen. För de flesta barn läker dessbättre såren, men ärrn finns kvar livet ut. Andra lever ett helt liv med öppna sår.

Förr var det vanligt att föräldrar slog sina barn i uppfostringssyfte. Många av oss har nog sett scenen i Ingmar Bergmans film "Fanny och Alexander" där Alexander straffas av styvfadern. En otäck och brutal scen där det är svårt att inte vända bort blicken. Men den beskriver en verklighet som många barn förr tvingades uppleva.

Även om vuxnas våld mot barn fortfarande är ett problem så är det betydligt färre idag som lever med de uppfostringsmetoder som skildras i filmen. Sedan 1960 har andelen föräldrar som är positiva till aga minskat från dryga 50 till knappt 10 procent. Parallellt med detta har antalet förskolebarn som utsätts för aga minskat från dryga 90 till cirka 10 procent. Men inget barn ska behöva utsättas för vuxnas våld eller kränkningar!

Dessa resultat har vi nått med hjälp av lagstiftning, information och kunskapsspridning. Den 1 juli 2009 har vi i Sverige haft ett förbud mot aga i 30 år. Sverige var det första landet i världen att införa ett förbud och nu, 30 år senare, anser jag att det är angeläget att summera resultatet och sprida våra erfarenheter. När Rädda Barnen i Sverige tog initiativ till den skrift som du nu håller i handen och inkom med en förfrågan om ett samarbete var det inte svårt att säga ja.

Min förhoppning är att denna skrift ska ge en bild av hur lagstiftningen ser ut i Sverige, vilka insatser som gjordes för att lagen skulle bli verklighet och vilka resultat den har givit och inte minst stimulera till liknande arbete utomlands. Det är också viktigt att vi påminner oss om grunderna för den lagstiftning vi har, den etik om barns rättigheter som den vilar på. Vi bör vara väl medvetna om att inga segrar är vunna för evigt.

Göran Hägglund
Socialminister

Denna skrift har tagits fram av Rädda Barnen i samarbete med Socialdepartementet. Men vi är många som från våra olika utgångspunkter deltar i arbetet för att bekämpa alla former av våld och kränkande behandling av barn i Sverige och runt om i världen. För att vi ska nå resultat behövs många olika insatser. Forskning och kartläggning är viktigt för att vi ska följa utvecklingen och veta vilka insatser som behövs. Vi måste lyssna på barnen själva, föra deras talan och bevaka och försvara deras rätt att växa upp utan våld. 30-årsjubileet av förbudet mot alla former av våld och kränkande behandling av barn i Sverige är en påminnelse både om vad som faktiskt kan uppnås genom lagstiftning och upplysning. Men också om nödvändigheten att tillsammans fortsätta och intensifiera arbetet för barns rätt till frihet från våld och kränkningar.

Staffan Janson

Professor, barnläkare
Karlstads och Örebro universitet

Göran Harnesk

Generalsekreterare
BRIS

Bodil Långberg

Kanslichef
Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Anna Hägg-Sjöquist

Generalsekreterare
Plan Sverige

Cecilia Abrahamsson

Ordförande
Nätverket för Barnkonventionen

Véronique Lönnerblad

Generalsekreterare
UNICEF Sverige

Mats Agurén

Generalsekreterare
World Childhood Foundation

Fredrik Malmberg

Barnombudsman

Europa strävar efter ett totalförbud mot barnaga

Flertalet av Europarådets medlemsstater har nu förbundit sig att sätta stopp för all aga av barn.

Det exempel vissa länder, däribland Sverige, statuerat visar att förbud mot övergrepp mot barn även inom familjen verkligen varit meningsfullt. Det är viktigt att barnens ställning fastställts i FN:s konvention om barnets rättigheter. Konventionen fastställer att regeringar ska stifta lagar och vidta andra åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård.

Det måste betonas om och om igen att detta inte är något nollsummespel mellan barn och föräldrar. FN-konventionen är mycket familjevänlig, den betonar den oinskränkta betydelsen av en god familjemiljö och behovet i vissa fall av samhällsstöd till föräldrar i kris. Våld mot barn avspeglar en splittring i familjen och kräver skydd av barnets välbefinnande och värdighet. Detta är ett viktigt skäl till att förebyggande av våld mot barn i hemmet numera erkänns som en fråga om mänskliga rättigheter.

Syftet med ett förbud mot aga är just att förebygga. Tanken är att stimulera till en ändring av attityder och bruk och att främja metoder för barnuppföstran utan våld. Ett entydigt budskap om vad som är oacceptabelt är mycket viktigt. Vuxna med ansvar för barn är ibland villrådiga om hur de ska hantera svåra situationer. Gränsen måste helt enkelt dras mellan fysiskt eller psykiskt våld å ena sidan och icke-våld å den andra.

Problemet är djupgående och allvarligt. Som ett inslag i sitt dagliga liv blir barn i hela Europa och i världen fortfarande i "disciplinens" namn agade, slagna eller pryglade på olika sätt, med eller utan tillhygge, skakade, sparkade, nypta och misshandlade, främst av vuxna som de är beroende av. Den polske läkaren, författaren och utbildningsexperten Janusz Korczak sade en gång att "det finns många förskräckliga ting i världen, men det värsta är när barn är rädda för sin far, mor eller lärare".

Detta våld kan vara en avsiktlig bestraffning eller enbart en impulsiv reaktion av en irriterad förälder eller lärare. Båda fallen innebär ett brott mot de mänskliga rättigheterna. Respekt för mänsklig värdighet och rätten till

fysisk integritet är universella principer. Trots detta finns det fortfarande en social och rättslig acceptans att vuxna slår barn och utsätter dem för annan förnedrande behandling.

Tillkomsten av begrepp som "rimlig bestraffning" och "tillåten tillrättavising" härrör från synen på barn som sina föräldrars egendom. Sådana "rättigheter" grundas på den starkares makt över den svagare och upprätthålls med våld och förödmjukelse.

Europarådets parlamentsförsamling efterlyste år 2004 ett alleuropeiskt förbud mot aga. Den konstaterade att "all aga av barn är ett brott mot deras grundläggande rättighet till mänsklig värdighet och fysisk integritet. Det faktum att sådan aga fortfarande är laglig i vissa medlemsstater kränker deras lika grundläggande rätt till samma rättsliga skydd som vuxna. Att slå en människa är förbjudet i det europeiska samhället, och barn är mänskliga var- elser. Det måste bli ett slut på social och rättslig acceptans av barnaga."

För att avskaffa aga krävs naturligtvis mer än en reform av lagstiftningen. Konsekvent allmän utbildning, en ökad medvetenhet om lagen och om bar- nens rätt till skydd samt gynnande av positiva icke-våldsrelationer till barn behövs. Europarådets program "Bygga ett Europa för och med barn" stöder avskaffandet av aga genom en reformerad lagstiftning, främjande av positivt föräldraskap och en ökad medvetenhet som kan skapa andra attityder och beteenden från allmänhetens sida.

Barn har fått vänta längst på att få ett jämlikt lagligt skydd mot avsiktliga övergrepp – ett skydd som vi andra tar för givet. Det är förvånande att barn, samtidigt som man erkänner att deras utvecklingsstadium och litenhet gör dem särskilt sårbara för fysisk och psykisk skada, särbehandlas genom att få mindre skydd mot övergrepp på sina ömtåliga kroppar, tankar och värdighet.

Att utmana rättslig och social acceptans av våld har varit ett grundläg- gande inslag i kvinnors kamp för jämställdhet. Detsamma gäller barn: det kan inte finnas något mera symboliskt tecken på barnens bestående låga sta- tus som egendom än att vuxna ser det som sin "rätt" och till och med "skyl- dighet" att slå barn.

Thomas Hammarberg

Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter

”Med aktning för sin person och egenart”¹

År 2009 är det 30 år sedan Sverige införde ett förbud mot alla former av våld och kränkande behandling av barn. Sverige var det första landet i världen som förbjöd uppfostringsvåld. Sedan dess har många länder tagit efter vår lagstiftning. Fram till och med mars 2009 har 24 länder i världen en lag mot aga i hemmet.

Lagen och den debatt som föregick den, liksom det upplysningsarbete som följde efter lagens införande, har haft stor betydelse för barns uppväxtvillkor. Barn i Sverige har numera, liksom vuxna, rätt till integritet och skydd mot våld och kränkande behandling. Internationellt har den svenska lagstiftningen mot aga, alltsedan den infördes, uppmärksammats. Med anledning av 30-årsjubileet av agaförbudet i Sverige finns det skäl att se tillbaka på vad lagen har betytt för Sverige och resten av världen.

Vägen fram till det svenska aga-förbudet

Uppfattningen om att föräldrar har rätten och plikten att aga sitt barn har funnits sedan lång tid tillbaka i de allra flesta länder och kulturer. Men det har också sedan länge funnits stora tänkare och viktiga förebilder runt om i världen som har tagit avstånd från alla former av våld och kränkningar av barn. En av dem är den polsk-judiske barnläkaren, pedagogen och författaren Janusz Korczak. Så här skrev han i boken ”Barns rätt till respekt” 1925:

”Under vilka extraordinära omständigheter skulle någon våga knuffa, slå eller slita i en vuxen? Men hur vanligt och harmlöst anses det inte vara att ge barnet en klapp, en svidande dask eller ta det hårt i armen. Känslan av maktlöshet skapar respekt för makt. Inte bara de vuxna, utan var och en som är äldre eller starkare, kan på ett grymt sätt demonstrera

¹Föräldrabalken 1 kap. 6 §

sitt missnöje, sätta makt bakom orden, kräva lydnad och kränka ostraffat. Genom vårt exempel fostrar vi till förakt för den svagare. Det är dålig uppfostran och ett dåligt förebud."

Det har också alltid och i alla länder funnits alldeles vanliga föräldrar som aldrig skulle komma på tanken att fysiskt eller på annat sätt kränka sina barn. Dessa föräldrars barn kommer med största sannolikhet inte heller att slå sina barn. En vanlig anledning till att föräldrar slår sina barn är att de själva uppfostrats så. För att bryta invanda och nedärvda mönster krävs uthållighet, upplysning och goda argument. Genom föräldrastöd kan föräldrarna få hjälp att hantera konflikter utan att ta till våld.

Vägen fram till det svenska agaförbudet var lång. Diskussionen som ledde fram till lagen hade rötter i både svensk och internationell idédebatt, som börjat uppmärksamma barns rättigheter. Tankar om att barn kan ha egna individuella rättigheter fanns redan 1923 då Internationella Rädda Barnen Unionen antog en deklaration om barnets rättigheter. Året efter antogs deklarationen av Nationernas Förbund och kom att kallas Genève-deklarationen om Barnets Rättigheter.

Barns situation uppmärksammas

På 1930-talet började nya tankar om barn och barndomen att spridas i många länder. Kunskapen om de negativa effekterna av aga och kränkande behandling av barn växte bland barnläkare, barnpsykologer och pedagoger. I Sverige pågick under flera decennier ett upplysningsarbete riktat till föräldrar. Det var framför allt genom direkta möten vid föreläsningsturnéer genomförda av frivilligorganisationer, bildningsförbund eller privatpersoner som frågor om hur man kan uppfostra barn utan våld diskuterades med föräldrar och andra fostrare runt om i landet. Frågan diskuterades också i radiodebatter och tidningsartiklar. Initiativen ökade kunskapen om att barn som skrämts, hotats och slagits bär med sig de själsliga sårerna in i vuxenlivet, att våld föder våld och för att barn ska kunna växa upp till goda medborgare måste de bemötas med respekt och förståelse.

På 1930-talet publicerades också en serie artiklar i en svensk dagstidning som uppmärksammade förhållandena för de barn som omhändertagits på grund av "asocialitet" eller vanvård och placerats på institutioner för att uppfostras i samhällets regi. I artiklarna avslöjades systematisk aga och svår miss-

handel på institutionerna som pågått under lång tid. Tio år senare blev det inskrivet i stadgarna för ungdomsvårdsskolorna att alla former av aga var förbjudna.

Det var efter andra världskriget som debatten om barnuppfostran verkligen tog fart. Familjen stod i centrum för den politiska diskussionen och reformarbetet efter krigsslutet 1946. Det var inte bara våld och kränkande behandling av barn i uppfostrande syfte som diskuterades. Det var också familjernas och barnens villkor och statens ansvar för barnens välfärd som sattes på den politiska dagordningen. Våld och missbruk frodas i fattigdom och okunnighet, menade reformivrarna. Samhällets uppgift var att skapa rimliga uppväxtvillkor för alla barn och trygghet för familjerna. Barnbidrag, fria skolluncher, mödravårdscentraler, barnavårdscentraler och skolhälsovård infördes och föräldrar fick goda råd om allt från kost, hygien och barnuppfostran till möbler och inredning.

Aga förbjuds i skolan

Under 1900-talets första hälft användes våld i uppfostrande syfte också i skolan. Våld och hot om våld användes i pedagogiskt syfte för att främja inlärning. Det användes också för att upprätthålla ordning och bestraffa förseelser. År 1945 debatterades frågan i riksdagen med anledning av en motion som föreslog avskaffande av skolagan eftersom ”den utgör en uppfostringsmetod som allmänt utdöms av verklig pedagogisk, psykologisk sakkunskap”. I debatten fick motionären medhåll av många som i princip sa sig vara motståndare till aga men ändå inte ansåg att aga som disciplineringsmetod kunde avskaffas helt. Flera oroade sig för hur ordningen i skolan skulle kunna upprätthållas. Många hänvisade till en föräldramajoritet som var för lärares rätt att aga sina elever. Det skulle dröja ända fram till 1958, efter många utredningar och riksdagsdebatter, innan aga i skolan blev helt förbjudet.² Endast ett land hade tidigare infört ett sådant förbud, vårt grannland Norge, 1936.³ I den nya stadgan för svenska folkskolan, 54 § som antogs stod det:

² SOU 2001:72, 2001, Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda

³ Council of Europe, 2007, Eliminating corporal punishment – A human rights imperative for Europe's children

"Lärare skall verka för trivsel och arbetsglädje i skolan, söka vinna elevernas förtroende och respektera dem som självständiga människor. Han må ej utsätta elev för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling."

I dag debatteras situationen i den svenska skolan ofta i riksdagen, i media och bland allmänheten. Men inget politiskt parti, ingen lärarorganisation eller skolmyndighet skulle komma på tanken att föreslå återinförandet av skolaga. Det finns en gemensam syn på att våld i uppfostrande syfte är både ineffektivt och en kränkning av elevernas grundläggande rättigheter.

Historiskt sett föregår förbud mot aga i skolan förbudet mot aga i hemmen. Om vi ser till dagens globala situation så är mönstret detsamma. Medan drygt 40 procent av alla världens barn är skyddade från kroppslig bestraffning i skolan är bara 2–3 procent av barnen lagligt skyddade för våld som utövas inom familjen.

1979 – redo att gå till beslut

Synen på barn och barnuppfostran förändrades successivt. Också lagstiftningen genomgick en gradvis förändring som speglar ett ökat fokus på rätten till skydd mot våld, även i relationer där den ene parten hade en svagare ställning. En del förändringar på familjens område hade redan skett i slutet av 1800-talet då mannens lagliga rätt att aga sin hustru upphörde, i början av 1900-talet upphörde också husbondens rätt att aga sina anställda.

I 1920 års lag om barn i äktenskap gavs föräldrar fortfarande full rätt att "tukta" sina barn. 1949 förändrades lagtexten och lagen gav i stället föräldrar rätt att använda de "uppfostringsmedel" som kunde anses lämpliga. Detta var avsett som en markering att mera hårdhänt aga skulle undvikas. 1966 togs alla formuleringar om föräldrars rätt att aga sina barn bort ur föräldrabalken och lagstiftaren hänvisade till brottsbalken som ju innehåller straffbestämmelser för misshandel av såväl vuxna som barn. Något direkt förbud för föräldrar att aga sina barn var man ännu inte beredd att införa. Men diskussionen fortsatte och 1977 tillsattes på initiativ av regering och riksdag en kommitté som skulle utreda "barnets rätt." Den offentliga debatten gällde nu alltså inte längre föräldrars rätt, utan barnets.

Många viktiga opinionsbildare bidrog till agaförbudet i Sverige. Ett exempel är Sveriges internationellt mest kända barnboks författare, Astrid Lindgren. År 1978 – året innan Sverige förbjöd barnaga – fick hon de tyska bokhandlarnas fredspris. Tacktalet som hon höll vid prisceremonin kallade hon "Aldrig våld". Talet innehåller en historia som en äldre dam hade berättat för henne. Den gamla damen hade som ung mor fått lära sig att aga var nödvändigt i uppfostran och en gång hade hennes lille pojke gjort något som hon trodde att hon måste aga honom för. Hon sa åt sin son att gå ut i skogen och bryta ett ris:

"Den lille pojken gick och var borta länge. Till sist kom han gråtande tillbaka och sa:

– Jag hittade inget ris men här har du en sten som du kan kasta på mig.

Då började mamman också gråta för hon såg plötsligt alltihopa med barnets ögon. Barnet måste ha tänkt:

– Min mor vill göra mig illa och då går det väl lika bra med en sten. Hon slog armarna om honom och de grät en stund tillsammans. Och sedan la hon stenen på en hylla i köket, och där fick den ligga som en evig påminnelse om det löfte hon gav sig själv i den stunden: aldrig våld!"

Trots att det i föräldrabalken inte längre fanns något stöd för föräldrars rätt att aga sina barn uppfattade ändå många föräldrar att lagen medgav det. För att skydda barn mot våld behövdes därför en tydligare lag. 1979 var av FN proklamerat som internationellt barnår. Det var därför särskilt viktigt, ansåg flera riksdagsmän att Sverige genom detta beslut visade på vikten av att värna om barnets rättigheter. Det var också det året som Polen i FN väckte ett förslag om en konvention om barnets rättigheter. Också i den allmänna opinionen i Sverige fanns en alltmera negativ inställning till aga.

En nästan helt enig svensk riksdag ställde sig i mars 1979 bakom ett förslag om ett uttryckligt förbud i föräldrabalken mot alla former av kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling av barn. Vid omröstningen ställde sig samtliga partier bakom beslutet. Voteringen gav följande resultat: 259 ja, 6 nej och 3 avstod.⁴

⁴ Ministry of Health and Social Affairs and Ministry for Foreign Affairs, Sweden, 2001, Ending Corporal Punishment – Swedish Experience of Efforts to Prevent All Forms of Violence Against Children – And the Results

Men även om majoriteten ställde sig bakom förslaget fanns det kritiska röster i riksdagsdebatten. Vissa menade att förslaget skulle leda till ökat angiveri och att risken fanns att en god del av svenska folket skulle förvandlas till brottslingar, andra menade att det stred mot den kristna läran.

Självklart fanns det fortfarande motstånd och invändningar mot lagen bland grupper av medborgare. Några vände sig till Europadomstolen för mänskliga rättigheter med en begäran om att agaförbudet skulle upphöra eftersom de ansåg att det kränkte artikel 8, rätt till skydd för privat- och familjeliv i Europakonventionen för mänskliga rättigheter. Europeiska kommissionen för mänskliga rättigheter⁵ avslog deras begäran.⁶

Samtidigt som det i princip enhälliga beslutet i riksdagen var slutet på en process var den också början på en ny. Nu gällde det att se till att lagen verkligen fick den betydelse för barn som förespråkarna hoppades. En omfattande upplysningskampanj inleddes som bland annat innefattade en broschyr producerad av justitiedepartementet till alla hushåll med barn; "Kan man uppfostra barn utan smisk och dask?" Broschyren översattes till tyska, franska, engelska, arabiska och flera andra språk. Föräldrar erbjöds råd och stöd om barnuppfostran utan våld. Barnavårdcentraler och mödravårdscentraler deltog i upplysningsarbetet genom att ge stöd och information till föräldrar. Mjölkpaketerna användes för att sprida kunskap och stimulera till diskussioner inom familjen. Rädda Barnen och BRIS (Barnens rätt i samhället) deltog aktivt i arbetet genom kampanjer, affischer och debatter.

Vad säger lagen?

1979 beslutade Sveriges riksdag att införa ett förbud mot barnaga i Föräldrabalken. I dag finns det reglerat i 6 kap 1 § föräldrabalken och har följande lydelse:

"Barn ska ha rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling."

⁵Vid denna tid hade domstolen en tvåstegsprocess där kommissionen som första instans avgjorde om ett fall kunde tas upp för domstolsförhandling

⁶Ewerlöf, Sverne, 1999, Barnets bästa – om föräldrars och samhällets ansvar

Därmed förbjöds föräldrar att använda våld och kränkande behandling i uppfostran. Men lagen förbjuder inte föräldrar att ingripa fysiskt för att till exempel förhindra barnet att göra sig själv eller andra illa.

Eftersom förbudet i föräldrabalken inte medför straffbarhet träder brottsbalkens bestämmelser om misshandel in om ett barn blir utsatt för aga. Enligt 3 kap. 5 § brottsbalken döms den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom, eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller något annat sådant tillstånd för misshandel till fängelse i högst två år eller om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt döms personen för grov misshandel, och döms till fängelse i lägst ett år och högst tio år. Det här gäller oavsett om offret för misshandel är vuxen eller barn.

Syftet med förändringen i föräldrabalken var att tydligt visa att barn inte utgör något undantag när det gäller alla människors rätt till skydd mot våld och att vuxnas ställning som fostrare av barn inte ger legitimitet att utöva våld under förevändning att det var nödvändigt i uppfostringssyfte.

Det ingår i socialtjänstens uppgifter att verka för att alla barn växer upp under goda och trygga förhållanden. Om socialtjänsten får kännedom om att ett barn far illa har den skyldighet att utreda och bedöma barnets behov av skydd. Om socialtjänsten bedömer att barn far illa hos sina föräldrar ska de ingripa för att skydda barn och avvärja risk för fortsatt misshandel. Det innebär att även om polisanmälan inte leder till åtal kan det utsatta barnet bli hjälpt.

När det finns misstanke om brott mot ett barn utreder polismyndighet under ledning av en åklagare brottsmisstanken. Det är sedan också åklagaren som avgör om åtal kan väckas. I sådana utredningar hörs barn av polis.

I Sverige liksom i några andra länder har man alltmera övergått till att utreda brott mot barn i så kallade barnahus där polis, åklagare, sociala myndigheter, rättsmedicin och barnpsykiatri samverkar. Syftet med barnahus är att sätta barnens behov i centrum och att förbättra utredningarna så att samhällets insatser och rättsprocessen får ett bättre underlag. Genom att de olika myndigheterna samverkar under samma tak blir hjälpprocessen en obruten kedja där barn och familj får det stöd de behöver och har rätt till. Vare sig åtal mot en person väcks eller inte så kan barnet och familjen behöva skydd, stöd och hjälp av sociala myndigheter och barnpsykiatri. Den som i sitt arbete med barn och ungdomar i offentlig eller privat verksamhet får kännedom om att ett barn kan vara i behov av skydd har skyldighet att anmäla detta till socialtjänsten. För yrkesverksamma finns alltså en skyldighet att anmäla. När det gäller andra personer, som inte faller under denna skyldighet, säger 14 kap. 1 § socialtjänstlagen även:

"Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till skydd för barn bör anmäla detta till nämnden."

Allmänheten uppmanas att anmäla till socialtjänsten om vi ser eller hör något som tyder på att ett barn far illa, även om skyldigheten att anmäla bara gäller dem som i sitt arbete möter barn och unga.

Vad blev resultatet?

1981, två år efter lagens införande kände mer än 90 procent⁷ av de svenska familjerna till lagen – ett resultat av en upplysningskampanj som saknade tidigare motstycke i Sverige. Men ledde denna massiva upplysningskampanj också till förändringar i värderingar och i faktiskt beteende? Den statliga kommittén mot barnmisshandel⁸, konstaterar i sitt slutbetänkande ”Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda” att de flesta förskolebarn under 1960-talet åtminstone någon gång per år blev agade av sina föräldrar och att ungefär en tredjedel blev agade regelbundet. Under 1970-talet tyder tillgängliga data på att antalet minskat till att gälla knappt hälften av barnen.

Under 1980-talet hade antalet barn som agas sjunkit ytterligare till omkring en tredjedel och sedan år 2000 har det enligt föräldrarnas uppgifter rört sig om endast några få procent. Det är inte bara så att antalet barn som agas blivit färre. De som fortfarande agas blir slagna mera sällan än tidigare och undantagsvis med tillhygen (1–1,5 procent).

Barnen själva hade inte tillfrågats om aga i hemmen förrän 1994. Då angav 35 procent att de blivit slagna någon gång. På 2000-talet har gruppen slagna minskat till 13–14 procent. Av de slagna anger en av tio att det sker ofta och en lika stor andel anger att de blir slagna med tillhygen. Skolbarn födda omkring 1990 anger således att de blir betydligt mer sällan och mindre grovt slagna än barn födda tio år tidigare.

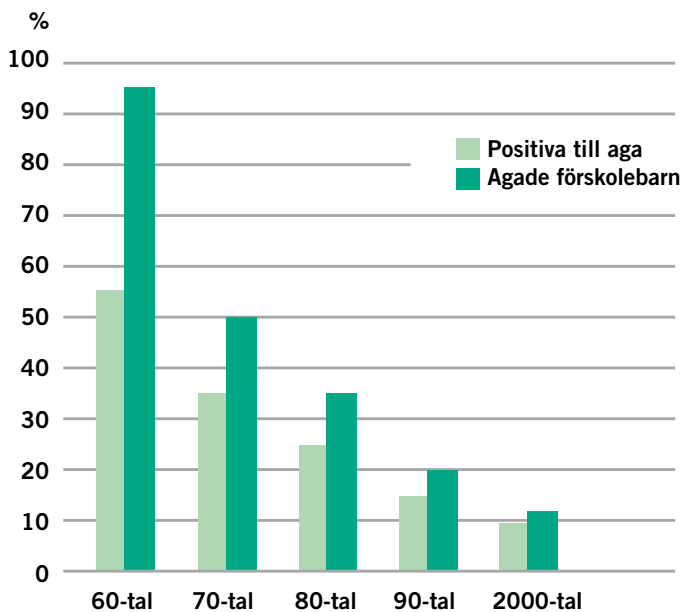
Utifrån föräldrantervjuer som gjorts 1980, 2000 och 2006 kan man konstatera att kroppslig bestraffning av grövre art, att slå med knytnävar eller något föremål, har minskat väsentligt. Det betyder att kraftfulla kroppsliga bestraffningar som potentiellt kan skada barnen svårt har minskat påtagligt.⁹

⁷ Ewerlöf, Sverne, 1999, Barnets bästa – om föräldrars och samhällets ansvar

⁸ SOU 2001:18, 2001, Barn och misshandel – En rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel i Sverige vid slutet av 1900-talet

⁹ Janson, Långberg, Svensson, 2007, Våld mot barn 2006–2007

Källa: Våld mot barn 2006-2007, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Karlstads universitet

Vad diagrammet visar är den stadiga minskningen av andelen föräldrar som använder aga i sin uppfostran och föräldrar som är positiva till aga mellan 1960-talet och 2000-talet. Vi kan också se hur de båda staplarna över antal föräldrar som är positiva till aga och antal föräldrar som själva utövar aga närmar sig varandra. På sextiotalet var glappet mellan det man tyckte var rätt och det man faktiskt gjorde ganska stort. Många visste att de inte borde slå men de gjorde det ändå. Med tiden lärde man sig nya sätt att uppfostra barn, man fick nya erfarenheter och insikter och kunde bryta med gamla beteenden. För varje decennium blev allt färre barn utsatta för våld av sina föräldrar och allt fler föräldrar lät bli att göra det som de tyckte var fel.

Utvecklingen när det gäller våld mot barn beror sannolikt på flera olika faktorer. Mycket har hänt i det svenska samhället under de senaste 40 åren. Välfärdssamhället har utvecklats, jämställdhetssträvandena mellan könen och mellan generationerna har varit mer uttalad i Norden än på andra håll i världen. Barn vistas alltmer från tidig ålder i barnomsorg utanför hemmet

och därmed ökar chansen att barnmisshandel upptäcks och förebyggs. Mödravårdscentraler och barnavårdscentraler har arbetat intensivt med upplysning och förebyggande arbete.

Polisanmäld misstänkt misshandel av barn har ökat ända sedan 1980-talets början. Mellan åren 1990 och 1999 ökade antalet polisanmälningar av barnmisshandel med 190 procent.¹⁰ Motståndare till lagen påstår att denna ökning av anmälningar speglar en ökning av barnmisshandel och menar därmed att en lag av detta slag ökar antalet barn som utsätts för våld. Men denna ökning i anmälningar visar att toleransen för barnmisshandel minskar. Det våld som tidigare förblev en familjehemlighet blir oftare anmält. Vi har blivit allt mindre benägna att ursäkta eller bagatellisera våld som riktas mot barn av föräldrar eller andra närstående.

I motsats till de farhågor som lyftes av kritiker till lagförändringen 1979, och i motsats till dagens kritiker, så visar siffror på att antalet åtal eller antalet misstänkta förövare som blir fällda inte har ökat. Att ställa någon till ansvar för brott som begås bakom hemmets stängda dörrar där inga andra vittnen finns än förövaren själv och barnet är mycket svårt. Rättssäkerhetens krav på bevis för att kunna fälla en misstänkt är inte mindre när det gäller barnmisshandel än när det gäller andra brott. Men att få polisanmälda fall av barnmisshandel leder till åtal betyder inte att barnet och dess föräldrar inte kan få stöd och skydd ändå. Socialtjänsten har ansvar för att utreda misstankar om att barn far illa och bedöma familjens behov av stöd och barnets behov av skydd och erbjuda insatser.

Varför är aga en viktig fråga?

Att aga barn är att utöva våld. Det är våld även när man slår i uppfostrings-syfte så som en örfil eller att dra i barnets hår eller öra. Också aga som inte tillfogar barnet synliga skador syftar till att göra barnet illa och att skrämma det till lydnad. Genom historien och i vår egen tid, överallt i världen, har barn utsatts för våld i uppfostringsyfte.

¹⁰ SOU 2001:18, 2001, Barn och misshandel – En rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel i Sverige vid slutet av 1900-talet

Europarådet beskriver i sin skrift "Abolishing corporal punishment of children – Questions and answers" den uppfinningsrikedom som finns när det gäller att hitta andra ord för våld när det riktas mot barn: aga, smisk, dask etcetera. Uttrycket "kärleksfull aga" är en motsägelse av värsta slag, hävdar Europarådet:

"Faran med att upprätta något slags förbindelse mellan att vara kärleksfull och att göra någon illa, är uppenbar".

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) garanterar att barn ska skyddas från alla former av våld, oavsett vuxnas olika motiveringar till att använda våldet. I artikel 19 står det:

"Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård."

Den kommitté som har till uppgift att övervaka att länder efterlever barnkonventionen har tydliggjort att våld inkluderar aga. Kommitténs riktlinjer om aga (General Comment No. 8) säger att alla länder som har ratificerat barnkonventionen har skyldighet att omedelbart förbjuda och eliminera alla former av aga och kränkande behandling av barn.

Alla de 193 stater som anslutit sig till barnkonventionens principer och bestämmelser har erkänt statens ansvar för att tillförsäkra varje barn inom landets jurisdiktion sina rättigheter. Detta ansvar gör inte halt vid hemmens dörrar. Familjen är och förblir den viktigaste gemenskapen för barn. Men också den farligaste. De allra flesta fall av våld och övergrepp mot barn sker av någon närstående till barnet. Barnkonventionen förespråkar inte att föräldrar straffas. Snarare uppmärksammar den staternas skyldighet att ge stöd till föräldrar så att de kan ge sina barn den omsorg de behöver:

"Föräldrar eller i förekommande fall, vårdnadshavare har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling. Barnets bästa skall för dem komma i främsta rummet.... För att garantera och främja de rättigheter som anges i denna konvention skall konventionsstaterna ge lämpligt bistånd till föräldrar och vårdnadshavare då de fullgör sitt ansvar för barnets uppfostran."¹¹

Under de senaste 50 åren har den svenska regeringen infört flera olika stödinsatser för föräldrar, som till exempel föräldraledighet, rätt till kortare arbetstid för föräldrar med små barn, ersättning för vård av sjukt barn samt bostadsbidrag. Sveriges regering beslutade 2009 om en ny långsiktig nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd med betänkandet "Föräldrastöd – en vinst för alla, Nationell strategi för samhällets stöd och hjälp till föräldrar i deras föräldraskap". Stöd och hjälp i föräldraskapet kan öka andelen barn som har goda relationer med föräldrarna och därigenom öka barnens möjligheter till en god hälsa och ett gott liv. Den nationella strategin syftar till att främja barns hälsa och positiva utveckling och maximera barnets skydd mot ohälsa och sociala problem.

Hur ska man uppfostra barn utan att slå?

Det finns inte *ett* rätt sätt att uppfostra barn. Barn är olika och har olika behov. Staten bestämmer inte hur relationen mellan barn och föräldrar ska se ut. Föräldrarna eller vårdnadshavarna har ansvar för barnet och är ett viktigt stöd för barnet. Barnkonventionens 5:e artikel handlar om konventionsstaternas skyldighet att se till att föräldrar uppfyller ansvaret att ge "lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i denna konvention". Enligt artikel 18 i barnkonventionen ska barnets bästa komma i främsta rummet för föräldrarna.

En uppfostran fri från våld innebär inte att barnen kan göra som de vill.

¹¹ FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 18

Barn är beroende av vuxnas stöd och vägledning. För att kunna växa till självständiga individer behöver de både frihet och gränser.

En vanlig invändning mot dem som i uppfostringsdebatten efter andra världskriget förespråkade uppfostran utan våld var att det skulle vara liktydigt med att överge barnen och låta dem klara sig själva. När den svenske barnläkaren och reformpedagogen Gustav Jonsson fick frågan i en radiodebatt 1946 om han till exempel skulle låta sin son spika i hans piano svarade han att han visst inte skulle låta det ske. Han menade att det skulle vara totalt missförstådd så kallad fri uppfostran, av många kallad frihet från uppfostran. Poängen enligt Jonsson med de nya idéerna låg inte där. Poängen var att man kan säga nej på olika sätt. De som menar att uppfostran fri från våld och hot, är detsamma som frihet från uppfostran kan inte stödja sig vare sig på 1940-talets reformpedagoger eller på barnkonventionen.

Det går inte att uppfostra barn utan konflikter och det finns inga perfekta föräldrar. Det handlar om att bygga upp en ömsesidigt respektfull relation. I den starka och ömtåliga relationen mellan barn och föräldrar blir båda parter ibland trötta, arga, besvikna. Man bråkar och försonas. Det är den vuxnes ansvar att lära barn att lösa konflikter utan att slå, hota eller skrämna.

Det är staternas ansvar att skapa förutsättningar för föräldrar att uppfostra barn utan våld och kränkningar och att ge stöd och bistånd till föräldrar så att de orkar och hinner vara goda förebilder för sina barn.

Anhängare av våld i uppfostrande syfte kan ibland framhålla att aga är ett snabbt och effektivt sätt att få barn att göra som vuxna vill. Men, rätten till integritet, till respekt för sina mänskliga rättigheter gäller barn i lika hög grad som vuxna. Frihet från våld och kränkande behandling är en grundläggande rättighet för alla barn.

Har ungdomsbrottsligheten ökat?

Förr var det vanligt, och det förekommer nog än i dag, att vuxna trodde att ungas brottslighet kunde bekämpas med våld. Ibland påstås även att ungdomar i Sverige oftare kommer i konflikt med lagen sedan äga förbjöds.

Utvecklingen av ungdomsbrottsligheten i Sverige följs noga av Brottsförebyggande rådet vars uppgift bland annat är att ta fram fakta och sprida kunskap om brottsutvecklingen i landet. De konstaterar i en studie att utifrån de källor som finns tillgängliga förefaller det som att ungdomsbrottsligheten i Sverige har minskat sedan mitten av 1990-talet, något som huvudsakligen hänger samman med att allt färre unga deltar i stöld- och skadegörelsebrott. Deltagandet i våldsbrott är tämligen oförändrat över tid.¹² De allra flesta i Sverige som begår ett brott som unga fastnar inte i kriminalitet. Men, en liten grupp människor fastnar i en kriminell karriär. Den lilla gruppen står för en stor del av brottsligheten.

Brottsförebyggande rådet lyfter i en annan rapport¹³ fram att det finns en del forskning om vilka tidiga riskfaktorer som kan leda till kriminalitet. Några sådana faktorer är barn som tidigt har allvarliga uppförande- eller uppmärksamhetsstörningar.

Barnets personlighetsdrag och beteendemönster utvecklas i ett kontinuerligt samspel mellan de biologiska förutsättningarna och den miljö som barnet växer upp i. Föräldrarnas möjligheter att ge barnet en god omsorg är central i utvecklingsprocessen. Risken för att barnet ska få allvarliga psykosociala problem som i sin tur ökar risken för senare kriminell utveckling ökar särskilt om föräldrar har svårt att utveckla goda känslomässiga relationer till barnet eller om de använder sig av olämpliga uppfostringsmetoder så som våld.

Ungdomars brottslighet och deras utsatthet för brott är en fråga som ständigt diskuteras i Sverige liksom i andra länder. Även om det inte finns något stöd i forskning för att brottsligheten ökar bland unga måste vi fortsätta arbetet för att förebygga en sådan eventuell utveckling. Att identifiera riskfaktorer och förbättra det förebyggande arbetet är en viktig uppgift för både forskare, myndigheter och politiker.

¹² Brå, 2008, Brottsutvecklingen i Sverige fram till 2007

¹³ Brå, 2001:15, Kriminell utveckling – tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser

Vägen framför oss

Den förändrade attityden till våld i uppfostrande syfte bland föräldrar i Sverige är ett resultat av en kombination av lagstiftning och en kraftfull opinionsbildning. Föräldrarna är i de allra flesta fall de som bäst skyddar sina barn, men när de inte gör det är det viktigt med en god samverkan mellan olika myndigheter såsom förskola, skola, socialtjänst och polis, men även med det civila samhället för att värna barnets rätt till skydd.

I Sverige genomförs regelbundet kartläggningar för att följa utvecklingen när det gäller våld mot barn. Det är viktigt för att kunna ta ställning till vilka insatser som behövs. Arbetet med att bekämpa våld mot barn kan aldrig ses som avslutat utan måste ständigt pågå både när det gäller att förebygga våld, att förbättra lagskyddet för barn och att rehabilitera och skydda de barn som är drabbade.

De stora vinsterna med arbetet mot alla former av våld mot barn uppnåddes när föräldrar slutade tro på aga som uppfostringsmetod och upptäckte andra sätt att uppfostra barn och lösa konflikter. Ett annat skäl var sannolikt ökat stöd till och förbättrade villkor för familjer. Men kvar finns föräldrar för vilka föräldraskapet av olika skäl är tyngre och svårare än för andra. De slår därför att de känner sig ensamma och desperata, uttröttade och hjälplösa och därför att de lever under ekonomisk eller annan stress. Den allra största risken att utsättas för våld löper barn i familjer där mannen misshandlar kvinnan. I sådana familjer drabbas barnen ofta dubbelt, dels genom att själva misshandlas, dels genom att bevittna våld. Men det är viktigt att komma ihåg att det är just en ökad risk man talar om – inte att det kommer att bli så.

Vad de svenska nationella studierna om barnmisshandel visar är att föräldrar som vuxit upp med aga i uppfostringssyfte har själva lyckats med att bryta dessa mönster. Samtidigt är det mycket viktigt att staten ger stöd och avlastning till de föräldrar som har det tyngst.¹⁴

¹⁴ Janson, Långberg, Svensson, 2007, Våld mot barn 2006–2007

Allas ansvar

Ingen stat i världen, hur effektiv och resursstark den än är, kan på egen hand ge barn den trygghet och den frihet från våld och övergrepp som de har rätt till. För att det ska bli verklighet krävs engagemang och mod från alla vuxna som finns runt barnen, föräldrar, lärare, grannar, släktingar, vänner och andra.

I svensk media uppmärksammas 30-årsjubileet av agaförbudet i Sverige bland annat genom en serie tidningsartiklar som visar på vikten av civilkurage för att bekämpa våld mot barn. I en artikel berättar man om människor som haft mod att ingripa. En av dem är Johanna. Hon var 18 år när hon var ute och promenerade och hörde skrik från en trädgård där en pappa gav sin son örfilar:

"Mannen var nog tre gånger så stor som jag. Men jag rusade in direkt, säger Johanna. Det gick några sekunder. Sedan föste mannen undan pojken som var runt nio år.

– Det du gör är olagligt, sa Johanna.

Mannen svarade att hon inte skulle lägga sig i. Det var nödvändigt att slå barn.

– Du har inga egna barn. Då har du inte rätt att säga hur jag ska vara som förälder. Johanna sa att hon hade varit barn nyligen.

– Mina föräldrar slog inte mig men det gick ju ganska bra ändå.

Hon bestämde sig för att pröva en annan väg. Hon sa till mannen att han hade en så fin pojke. Men att han måste tänka på att han var sonens förebild.

Pappan lugnade ned sig.

– Jag vet att det jag gör är fel. Men ibland är det så svårt, sa han."

Det har gått tre år sedan den där sommardagen. Johanna är idag 21 år och skulle inte tveka att göra samma sak igen. Hon är nöjd över att hon inte bara skällde. Att hon lugnade ned sig och försökte prata med pappan. Och att pojken såg att hon reagerade.¹⁵

¹⁵ Aftonbladet, 8 april 2009, Hjältarna som aldrig tvekar

Ett civilt samhälle med lyhördhet för barnen i vår närhet, en stat som bistår och hjälper föräldrar och som med stöd av lagstiftning försvarar barnets rättigheter är viktiga förutsättningar för det aldrig avslutade arbetet för alla barns rätt att växa upp utan fysiskt eller psykiskt våld.

Litteraturlista

- Aftonbladet, 8 april 2009, Hjältarna som aldrig tvekar.
- Brå, 2001:15, Kriminell utveckling – tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser.
- Brå, Rapport 2006:7, Ungdomar och brott åren 1995–2005.
- Brå, 2008, Brottsutvecklingen i Sverige fram till 2007.
- Council of Europe, 2007, Abolishing corporal punishment of children – Questions and answers.
- Council of Europe, 2007, Eliminating corporal punishment – A human rights imperative for Europe's children, andra upplagan.
- Council of Europe, 2007, Parenting in contemporary Europe. A positive approach.
- Ewerlöf, Sverne, 1999, Barnets bästa – om föräldrars och samhällets ansvar Norstedts.
- Föräldrabalken (SFS 1949:381).
- Janson, Långberg, Svensson. Skriftserie 2007:4, Våld mot barn 2006–2007, Allmänna Barnhuset och Karlstad Universitet.
- Janusz Korczak, 1988, Barns rätt till respekt, Natur och Kultur.
- Jonsson, 1983, Spiken i pianot – uppfostringsdebatt och socialvårdsdebatt 1930–1980, Tidens förlag.
- Ministry of Social Affairs and Ministry for Foreign Affairs, Sweden, 2001, Ending Corporal Punishment – Swedish Experience of Efforts to Prevent All Forms of Violence Against Children – And the Results.
- Proposition 1978/79:67, Om förbud mot aga.
- Rapport från Kommittén mot barnmisshandel, SOU 2001:18, 2001, Barn och misshandel – En rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel i Sverige vid slutet av 1900-talet.
- Rädna Barnen, 2006, Därför Barnahus – så stärker vi rättigheterna för barn som utsatts för våld och övergrepp.
- Slutbetänkande från Kommittén mot barnmisshandel, SOU 2001:72, 2001, Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda.

Kan jag vara en god muslim/kristen/jude i ett land som förbjuder mig att aga mitt barn?

– Självlkrt. Vår profet Mohammed är vår förebild och han slog aldrig någon vare sig barn eller vuxen. Profeten Mohammed lärde oss att i sju år ska vi leka med våra barn. I sju år undervisa dem. Och i sju år vara deras vän och kamrat.

Abdallah Salah

Ordförande i islamiska förbundet i Stockholm

– Att bruka våld mot ett barn är otänkbart för en kristen människa. Jesus varnar mycket skarpt den som gör ett barn illa och säger också om barnen: ”Den som tar emot ett sådant barn i mitt namn, han tar emot mig.”

Sven-Bernhard Fast

Generalsekreterare, Sveriges Kristna Råd

– Det finns ingen lag i den judiska religionen som påbjuder barnaga. Vi moderna judar tar självklart avstånd från all kränkande behandling av barn.

Morton Narrowe

Överrabbin emeritus

REGERINGSKANSLIET
Socialdepartementet

Rädda Barnen
Save the Children Sweden